N. IORGA, CRITIC ŞI ISTORIC LITERAR

DE

I. LĂZĂRESCU

Activitatea de critic şi istoric literar desfăşurată de N. Iorga, poate fi împărţită în trei perioade bine distincte.

Prima, începînd cu debutul şi sfîrşind cu întoarcerea sa de la studii din străinătate. Aceasta este perioada în care istoricul se dovedeşte un spirit dotat cu pătrundere critică şi cu posibilităţi care l-au ajutat să folosească metode noi de cercetare în domeniul literaturii. E faza în care N. Iorga dezbate în publicaţiile periodice ale vremii probleme de literatură curentă pe baza lecturilor din literatura franceză.

A doua perioadă este aceea în care tînărul critic şi literat, sub influenţa şcolii germane şi a lui Karl Lamprecht, devine un istoric total, care consideră toate formele culturii ca nişte anexe ale istoriei. E perioada cea mai întinsă şi cea mai fecundă din întreaga activitate a lui N. Iorga, perioadă, în care, pe lîngă nenumărate lucrări istorice propriu-zise, studii şi articole de critică şi istorie literară, publică patrusprezece din cele şasesprezece volume de istoria literaturii române şi a literaturilor romanice.

În sfîrşit, a treia şi ultima perioadă este aceea a *Istoriei literaturii româneşti contemporane*, în care autorul ne apare puternic dominat de puncte de vedere politice. Singur N. Iorga mărturiseşte că a început cu literatura, permanenta preocupare a sa, de care nu înţelegea să se desfacă vreodată. Mai mult, el afirmă că s-a apropiat de studiile istorice chiar, prin mici încercări de istorie literară, ca şi prin unele consideraţii generale asupra trecutului [1]. Activitatea

[1] Cf. N. Iorga, *Generalităţi cu privire la studiile istorice*, Bucureşti, 1944, p. 214—215.

An. lingv. ist. lit., T. 19 p. 71—89, Iaşi, 1968.

de îndrumător și de critic a marelui istoric a durat pînă la sfîrșitul vieții și ea a coincis, pînă la 1895, cu declinul „Convorbirilor literare", cu lupta dintre ideologiile literare profesate de T. Maiorescu și C. Dobrogeanu-Gherea, cu polemicile dintre „Revista nouă", „Viața" și „Evenimentul literar", cu apariția revistelor „Literatorul", „Literatură și știință" și „Vatra".

Cînd începe să scrie, pe la 1889—1890, situația literaturii noastre e următoarea: de la 1883 pînă la 1889, viața lui M. Eminescu e o agonie. Se poate spune că marele poet dispăruse ca scriitor cu mult înainte de 1889. Cu intermitență, Caragiale continua să scrie rămînînd același. Din contra, Delavrancea și Vlahuță evoluează de la pesimism, subiectivism, la un fel de obiectivism social, apoi național. Prin acest obiectivism ei apar ca premergători ai semănătorismului și poporanismului. După 1890, curente literare diferite se oglindesc în reviste. Mutarea „Convorbirilor literare" la București adusese, dacă nu agonia lungă a Junimii [2], cum se exprimă N. Iorga, atunci o lîncezeală a revistei. Cenaclul literar de la București se întrunește în fiecare săptămînă odată, dar nu mai are strălucirea de odinioară. În paginile „Convorbirilor literare", din ce în ce mai puțin interesante, se observă doar criticile lui N. Petrașcu (semna A. Costin) și acelea ale tînărului student la Iași, N. Iorga, despre *Veronica Micle* și *Ion Creangă*, două studii care constituiesc primele sale încercări de critică științifică, scrise sub influența lui P. Bourget și Emile Hennequin.

Prima fază a activității de critic și istoric literar este perioada în care N. Iorga pune bazele criticii literare naționale, îmbinînd ideologia literară pașoptistă cu determinismul lui Taine și psihologismul lui P. Bourget, precum și cu tot ce putea să-i ofere mișcarea de idei de la noi între 1890—1895, care n-a făcut decît să-i confirme și să-i întărească propriile vederi. Este perioada care corespunde cu epoca înrîuririi socialismului și a lui C. Dobrogeanu-Gherea asupra tinerimii și chiar a scriitorilor formați. E vremea cînd au loc vestitele polemici dintre Maiorescu și Gherea și cînd, într-un articol din 1890, publicat în „Lupta" lui Gheorghe Panu, N. Iorga în vîrstă de 19 ani, face o comparație între Gherea și Maiorescu, în favoarea celui dintîi, apreciind critica lui Maiorescu ca metafizică, iar a lui Gherea constructivă. Astfel, influența lui Gherea crește din ce în ce și ajunge la maximum în 1893—1894, cînd reușește să strîngă în jurul său pe cei mai buni scriitori și să scoată cele două volume din „Literatură și știință". La revistă scriu: Alexandru Vlahuță, B. Delavrancea, poetul Beldiceanu de la Iași, dintre tineri O. Carp (dr. Proca) pe care Gherea îl considera foarte talentat. Mai colaborează poetul Păun Pincio mort tînăr, apoi N. Iorga, cu versuri. În

[2] Cf. N. Iorga, *Istoria literaturii românești contemporane*, II, București, 1934, p. 14—23.

aceeaşi vreme în care apărea revista lui Gherea „Literatură şi ştiinţă", la „Convorbiri literare" continua aceeaşi lîncezeală, fruntaşii fiind ocupaţi cu politica. În 1893, Iacob Negruzzi se retrage de la direcţia „Convorbirilor literare"[3]. Conducerea revistei e încredinţată tinerilor P. P. Negulescu, Rădulescu-Motru, M. Dragomirescu şi Rădulescu-Pogoneanu.

Răscoalele ţărăneşti de la 1888—1889 făcuseră ca atenţia tuturora să se îndrepte asupra ţăranilor. G. Coşbuc scrie poezia *Noi vrem pămînt*. Spiridon Popescu, profesor şi scriitor fără prea mare talent, dar cunoscător al poporului, scrie broşuri din viaţa ţăranului. În „Munca", C. Vraja (pseudonimul lui G. Ibrăileanu) scrie un articol despre răscoalele ţăranilor[4].

După procesul Memorandumului din ianuarie 1892, situaţia românilor ardeleni face ca ideea naţională să ajungă pe primul plan, să intre în luptă şi să treacă înaintea celei sociale. Tot mai mult, spiritul public e atras de evenimentele din Ardeal. Delavrancea ţine discursuri de un puternic elan oratoric. În „Viaţa", revistă care apare între 1893 şi 1895, se evidenţiază interesul lui Vlahuţă şi al revistei pentru problema naţională. În articolul *Eminescu şi Junimea în chestia naţională*, Alexandru Vlahuţă regretă că nu se mai scriu poezii naţionale. El susţine că Eminescu era pornit pe drumul poeziei naţionale şi că, fără Junimea, ar fi urmat pe Andrei Mureşanu şi pe ceilalţi poeţi naţionali.

În sfîrşit, tot în 1893 apare şi „Evenimentul literar". În curînd se iveşte însă conflictul dintre preocupările sociale care stăpînesc pe cei de la „Munca", „Adevărul literar" şi „Evenimentul literar" pe de o parte, şi „Viaţa" pe de alta. Polemica devine din ce în ce mai aprinsă şi mai înveninată, încît cu drept cuvînt, N. Iorga constată că alunecase pe o pantă cu mult inferioară nivelului înalt al polemicilor dintre Gherea şi Maiorescu. Dacă în „Viaţa" vedem manifestîndu-se curentul naţional care avea să stăpînească literatura o dată cu apariţia „Semănătorului", nota socială manifestată în „Literatură şi ştiinţă" e pe primul plan în „Evenimentul literar", însă *o notă socială din care nu lipsea nici nota naţională*. Aici se închiagă acţiunea poporanistă care avea să se manifeste mai tîrziu la „Viaţa românească". Atitudinea luată faţă de artă şi literatură de „Evenimentul literar", în articolele *Calea noastră*[5] şi *Arta socială*[6], se deosebeşte de aceea a publicaţiilor socialiste bucureştene „Munca", „Adevărul literar" sau „Contemporanul" de mai înainte. Autorul acestor articole nu consideră pe scriitori ca pe nişte misionari socialişti, întrucît el afirmă că: „arta nu e un joc de senzaţii, cum spun

[3] Cf. N. Iorga, *op. cit.*, p. 17.
[4] Cf. „Munca". Organ social-democrat, IV, 1894, nr. 52.
[5] Cf. „Evenimentul literar" I, nr. 1 din 20 dec. 1893.
[6] Cf. *ibid.*, nr. 2 din 27 dec. 1893.

partizanii artei pure, dar nici reflexul stării economice". În revistă, întîlnim, de asemenea, unele citate ironice din Macedonski și discipolii săi, fiindcă „Evenimentul literar" era împotriva literaturii decadente. În curînd însă, revista scoasă de tinerii scriitori, adepți ai lui Gherea, datorită lui C. Stere, capătă o altă direcție. Stere avea 28 de ani și s-a impus foarte repede, atît prin cultura lui superioară, cît și prin prestigiul trecutului său revoluționar. În jurul lui s-au strîns foarte repede Spiridon Popescu, G. Ibrăileanu, frații Iancu și Constantin Botez și tinerii studenți. Înrîurirea lui începe să contrabalanseze pe a lui Gherea. Fără a fi socialist, C. Stere a fost în legătură cu intelectualii socialiști de la noi, de care era mai apropiat prin ideologia sa politică. La sfîrșitul anului 1893, Stere publică în „Adevărul literar", gazeta socialistă condusă de A. Bacalbașa, opt articole intitulate: *Din amintirile unui observator ipohondric*. Articolele au avut răsunet. În ele se poate vedea prima manifestare a cugetării și ideologiei lui C. Stere. În articolele sale, foarte personale de altfel, făcea critica naționalismului și a socialismului internațional, dînd exemple din Rusia și din alte țări occidentale. Stere nu admite confundarea internaționalismului cu antinaționalismul. Disprețuiește pe cei ce oftează că nu s-au născut în altă țară și urăște pe cei ce se ridică în contra țăranilor. În legătură cu aceste accente naționale și sociale, deosebite de cele ale lui Gherea, Const. Stere a mai scris în „Evenimentul literar" articolele: *Socialismul și naționalismul* și *Naționalismul și socialismul*[7], în care aduce omagii Preotului Lucaci, care dovedise un înalt spirit de abnegație. Se vede că, din articolele scrise, cugetarea lui Stere se manifestă prin directive precise și categorice. Stere e pătruns de însemnătatea socială a artei. Din cauza aceasta, sub înrîurirea marilor scriitori ruși care aveau aceeași concepție față de artă, nu numai în operele curat literare, ci și în cele privitoare la arta însăși (*Ce e arta* de L. Tolstoi), nu prețuiește într-o operă literară în primul rînd tehnica artistică, nu-l interesează atît cum spune artistul, ci ce spune, care e sensul spuselor sale. Adversar constant al celor ce considerau opera de artă ca un scop în sine, C. Stere punea accentul pe însemnătatea socială a operei. Atitudinea lui față de artă trebuie pusă, evident, în legătură cu temperamentul său de luptător.

În sfîrșit, Raicu Ionescu Rion, prieten cu Stere și Ibrăileanu, se ridică și el împotriva literaturii decadente și critică părerea lui Baudelaire, care susținea că opera trebuie să aibă un scop în sine și se declară împotriva preocupărilor macabre, diabolice, pe care le întîlnim la adepții lui Baudelaire. Articolele lui Rion nu sînt decît reluarea, cu toate exagerările implicite, a părerilor unor critici apuseni, care s-au ocupat cu literatura numită atunci decadentă.

[7] Cf. „Evenimentul literar", I, nr. 20 din 2 mai 1894; nr. 21 din 9 mai 1894.

În 1894 apare şi „Vatra", revistă condusă de Slavici, Coşbuc şi I.L. Caragiale. Programul ei seamănă cu al revistei „Viaţa". Întîlnim aici caracterul naţional îmbinat cu tendinţele moralizatoare specifice ardelenilor. N. Iorga publică un articol despre Gr. Alexandrescu [8].

Am înfăţişat mişcarea de idei dintre 1889—1895, pentru motivul că N. Iorga n-a rămas străin de frămîntările literare ale epocii, dar şi pentru faptul că, între operele şi tendinţele vremii, au putut să se stabilească legături, influenţe sau asemănări de structură, datorită apariţiei lor în acelaşi mediu cultural. În dezvoltarea literaturii, criticii şi istoriei literare româneşti dintre anii 1889—1895, N. Iorga a jucat un rol foarte important. Publică numeroase poezii, note critice, studii de literatură românească şi străină, articole şi dări de seamă în: „Arhiva societăţii ştiinţifice şi literare", în „Contemporanul", „Convorbiri literare", „Revista nouă", „Literatură şi ştiinţă", „Vatra", „Lupta", „Constituţionalul", „Timpul", „Familia" şi „Adevărul ilustrat". Rînd pe rînd, face să apară studiile: *Iubirea în literatura modernă* [9], *Pesimismul la artist* [10], *Critica literară şi anticii* [11] şi *Începuturile romantismului* [12]. Scrie apoi numeroase articole despre: I. L. Caragiale [13], Delavrancea [14], C. Mille [15], Ion Ghica [16] Gheorghe din Moldova [17], Vlahuţă [18], Gabriele d'Annunzio [19], Taine [20], Zorilla [21] (poet spaniol), G. Coşbuc [22], Pierre Loti [23], P. Dulfu [24], D. Petrino [25], C. Negruzzi [26]. Concomitent, tînărul critic şi istoric literar combate literatura falsă, formalismul [27], eminescianismul [28], influenţele nefaste ale romantismului [29] şi realismului decadent [30], recte naturalismului. Se declară de asemenea împotriva imitaţiei în literatură, pentru că, spune el, în

---

[8] Cf. „Vatra" I, 1894, p. 670—675.
[9] Cf. „Arhiva societăţii ştiinţifice şi literare", 1889—1890, nr. 5, p. 509.
[10] Cf. *ibid.*, 1890—1891, nr. 1, p. 26—39; nr. 2, p. 92—103.
[11] Cf. *ibid.*, nr. 4, p. 213—224.
[12] Cf. *ibid*, nr. 11—12, p. 671—740.
[13] Cf. „Lupta", 1890, nr. 1054.
[14] Cf. *ibid.*, nr. 1174, 1179, 1184, 1190.
[15] Cf. *ibid.*, nr. 1139.
[16] Cf. *ibid.*, nr. 1195.
[17] Cf. *ibid.*, nr. 1206.
[18] Cf. „Constituţionalul", 1892, nr. 869—870.
[19] Cf. „Timpul", 1893, nr. 44.
[20] Cf. *ibid.*, nr. 49.
[21] Cf. *ibid.*, nr. 62.
[22] Cf. „Familia", 1894, nr. 23, p. 272—274.
[23] Cf. „Adevărul ilustrat", 1895, nr. 2140 şi nr. 2178.
[24] Cf. *ibid.*, nr. 2165.
[25] Cf. *ibid.*, 2192.
[26] Cf. *ibid.*, nr. 2211.
[27] Cf. N. Iorga, *Variaţiile unei formule*, în „Lupta", 1890, nr. 1128.
[28] Cf. N. Iorga, *Poezia veacului*, în „Lupta", 1890, nr. 1212 şi 1216.
[29] Cf. N. Iorga, *Schiţe din literatura română*, Craiova, p. 3—60 şi p. 154.
[30] Cf. N. Iorga, *Este posibil realismul?*, în „Lupta", 1890, nr. 1111 şi *Realism şi pornografie*, în „Lupta", 1890, nr. 1255.

procesul imitației, publicul „se îndoapă cu producții literare străine, cu drojdia literaturilor mai bogate" [31], popoarele tinere neavînd posibilitatea alegerii. Fapt este că și critica franceză profesională de pînă la 1870 fusese împotriva romantismului și a naturalismului. Astfel romantismul pentru Villemain și Taine, naturalismul pentru Ferdinand Brunetière, simbolismul pentru Jules Lemaître nu erau decît niște curente bolnave [32].

Dar, năzuința lui N. Iorga de a îndruma pe scriitori către o literatură care să pornească de la popor, e și mai evidentă în cea de a doua fază a activității de îndrumător și critic al literaturii. E perioada în care, pe lîngă activitatea de critic și de conducător al „Sămănătorului", N. Iorga scrie paisprezece din cele șaisprezece volume de istoria literaturii românești și a literaturilor romanice, cîte ne-a lăsat. Chiar de la începutul acestei perioade, N. Iorga vorbește de reviste efemere, care, din lipsa unor personalități deosebite, nu sînt în stare să aducă directive și să creeze un curent. Astfel, între 1896 și 1901, pomenește de revista „Floare albastră" a lui Constantinescu-Stans. Publicația poate fi considerată ca o continuare a revistei „Vatra". Amintește apoi de „Povestea vorbei", cu colaborarea lui Gorun, Iosif, Coșbuc și Cerna și de eleganta revistă „Literatura și arta română" scoasă de N. Petrașcu. Mai interesantă pare „Viața literară", revistă care apare în 1898, publicată de poetul Cantili. Acesta era un admirator al cercului modernist al lui Macedonski, care, între 1896 și 1901, reușise să strîngă în jurul său cîțiva scriitori al căror talent remarcabil avea să se dezvăluie ceva mai tîrziu. La „Viața literară" colaborează M. Sadoveanu, iar în 1898, întîlnim versuri semnate de T. Arghezi. Primele versuri ale lui T. Arghezi fuseseră publicate însă, în „Liga ortodoxă", o foaie efemeră din 1896, scoasă de Macedonski, sub pseudonimul Teo. Tineri ca I. Duca, I. Dragomirescu, G. Galaction și N. D. Cocea admirau pe Macedonski și citeau cu entuziasm ultimile scrieri din literatura franceză. În poezie tinerii aceștia dovedesc deosebite înclinații pentru Baudelaire și Verlaine.

În 1899, apare din nou „Literatorul" lui Macedonski. Ștefan Petică, care făcuse parte din mișcarea socialistă, își începe colaborarea la această revistă. Semnificative sînt articolele din primul număr al „Literatorului" din 1899: *În pragul secolelor* și *Poezia viitorului*, unde se caută să se ghicească noua tendință a artei poetice. În același număr, Ștefan Petică, secretarul revistei, arată noile idealuri ale publicului. În România, afirmă el, tendința nouă e reprezentată de „Literatorul" lui Macedonski, despre care spune că a presimțit de timpuriu imensa schimbare ce o va înfăptui arta sa. Aici publică poezii care vădesc un talent original, poeți ca Ștefan Petică și Iuliu Săvescu, considerați ca precursori ai poeziei decadente, care n-au avut ecou atunci,

[31] Cf. N. Iorga, *Incotro mergem?*, în „Lupta", 1890, nr. 1072.
[32] Cf. „Viața românească", XV, 1923, nr. 1, p. 147—148: *Cele trei critici.*

dar care s-au dezvoltat mai tîrziu.

La 1900, apare „Noua revistă română", scoasă de Rădulescu-Motru, elev al lui Maiorescu. Cu toate că fără merite literare deosebite, Rădulescu-Motru scrie în revista sa următoarele rînduri caracteristice: „La sfîrşitul secolului al XIX-lea, literatura noastră pare a fi intrat într-o epocă de istovire. Poeţii moderniştî caută s-o reînnoiască prin copii din Apus, depărtate de spiritul neamului nostru". Ca şi N. Iorga, el se ridică împotriva acestor novatori. Revista a durat cîţiva ani şi n-a dat ca literatură decît unele poezii de Coşbuc şi poveştile lui Ion Pop Reteganul.

În sfîrşit, N. Iorga scoate o revistă săptămînală: „Curierul literar". În ea scriu Ion Adam, învăţător din Vaslui şi I. Ciocîrlan, învăţător din Putna. Mai colaborează aici D. Anghel, Şt. O. Iosif, Z. Bîrsan, Maria Cunţan şi Maria Cioban. „Curierul literar" e o foaie efemeră. Interesant e că revista, anunţîndu-şi sfîrşitul, publică următoarele: „În haosul atîtor agitaţii bolnave în literatura noastră, va apărea în curînd o nouă revistă". E vorba de „Sămănătorul", care apare în decembrie 1901, sub auspiciile lui Spiru Haret, iniţial fiind condusă de Vlahuţă şi G. Coşbuc. Cînd, la sfîrşitul anului 1903, la „Sămănătorul" se simţi nevoia unui program şi a unui şef de redacţie cu autoritate, Ilarie Chendi făcu apel la colaborarea lui N. Iorga, care deveni adevăratul conducător al revistei şi marele animator al mişcării naţionale prin care avea să se caracterizeze mişcarea sămănătoristă. În această situaţie, N. Iorga a căutat să joace la „Sămănătorul" rolul lui Maiorescu de la „Convorbiri literare". Deşi înrîurirea lui a fost puternică asupra tineretului, N. Iorga se deosebeşte mult de Maiorescu şi prezintă mai curînd asemănări cu alţi fruntaşi ai culturii şi literaturii noastre, cu un Heliade-Rădulescu şi cu Hasdeu. Se distinge nu numai prin erudiţie, dar şi prin darul său de natură intuitivă de a evoca în culori vii trecutul. Stăpînit de imaginaţie şi pasiune, în scrisul său se entuziasma uşor, exagerînd uneori faptele sau diformîndu-le prin caricaturizare. Dacă însuşirile acestea i-au servit în reconstituirea trecutului, aplicate realităţii contemporane, l-au dus la pamflet şi chiar la invectivă. În ce priveşte concepţia lui N. Iorga despre literatură, ea este în funcţie de naţiune, iar naţiunea în funcţie de ţărănime. Concepţia aceasta a fost privită de Ovid Densusianu [33] şi de G. Ibrăileanu [34] ca lipsită de originalitate şi aparţinînd lui M. Kogălniceanu sau Alecu Russo. În realitate, ea nu aparţine numai lui Kogălniceanu sau Alecu Russo, ci este comună aproape tuturor scriitorilor timpului, deoarece, într-un fel, se găseşte chiar şi la Maiorescu. Expresie a sufletului poporului, literatura după N. Iorga, trebuie să afirme sufletul lui în forme care corespund culturii timpului.

[33] O. Densusianu, *O legendă literară*, în „Viaţa Nouă", nr. 14—15 din 15 aug. — 1 sept. 1905.

[34] G. Ibrăileanu, *Poporanismul*, în „Curentul nou", 1906, p. 141.

Rostul „Sămănătorului", cu alte cuvinte, era acela de a „da neamului românesc o literatură, care să pornească *de la el*, și de a da în același timp literaturii universale în formele cele mai bune ale ei un capitol nou și original" [35]. Criticul Eugen Lovinescu a arătat, de altfel, că originalitatea concepției lui N. Iorga despre literatură nu stă în noutatea ei, ci în talentul cu care a transformat-o într-un principiu de acțiune sufletească [36]. În privința specificului național și a caracterului etnic al literaturii și artei, N. Iorga a urmat și pe T. Maiorescu. Dar dacă T. Maiorescu a susținut că cultura și literatura noastră trebuie să aibă la bază specificul etnic românesc și dacă acuzațiile de cosmopolitism sînt neîntemeiate, doctrina sa estetică totuși, pornește de la concepția metafizică a frumosului: emoția artistică e impersonală, dezinteresată. Eugen Lovinescu a arătat că, închegînd mișcarea sămănătoristă, N. Iorga i-a dat putere și valoare de doctrină pentru a face din ea crezul animator al unei epoci întregi. Împotriva ideologiei sămănătoriste s-au produs însă și reacțiuni din partea lui H. Sanielevici la „Curentul nou" și a lui M. Dragomirescu la „Convorbiri critice". „Viața românească" contestă și ea „Sămănătorului" întîietatea curentului național în literatura română, arătînd că aceeași concepție culturală, au manifestat-o mai întîi viitorii redactori ai „Vieții românești", la 1893, în „Evenimentul literar". Adevărul este că ideile literare de la „Sămănătorul", N. Iorga le manifestase încă la 1890, în ziarul „Lupta" din 17 iunie, aproape în aceeași termeni în care a scris mai tîrziu la „Sămănătorul":

„Deci nu aici (în clasa de sus) trebuie să căutăm elementul național, acel specific unui anumit popor: inima claselor superioare e mai totdeauna străină de aceea a unei națiuni. Un individ, din această categorie poate reprezenta clasa, nu poporul. Poporul nu este deținătorul vreunei uniformități de gîndire și exprimare. Se deosebește și gîndul și vorba lui, de a claselor de sus așezate în organismul social, însă se deosebește și de acele ale altui popor. *Poporul e național fiindcă el e națiunea.* Mijloacele de atingere între popoare nu-l ajung pe dînsul, care, răzleț de mișcarea spirituală a omenirii, păstrează neatins pe alocurea, caracterul său strămoșesc. Între dînsul și cel din clasele superioare lui, care și-a asimilat cosmopolitismul cu civilizația rafinată a veacului, deosebiri de sute de ani există și se moștenesc din generație în generație.

El (poporul) e personificarea vie a trecutului, trăind în același timp cu ceilalți, alte veacuri. Viața lui e viața strămoșilor și viața urmașilor, a celor din neființa trecută și cea viitoare, pe cînd în lumea civilizațiilor schimbări brusce de direcție creează abisuri între două generații vecine.

---

[35] N. Iorga, *O luptă literară*, II, p. 177.

[36] Cf. Eugen Lovinescu, *Istoria literaturii române contemporane*, I, *Evoluția ideologiei literare*, București, 1926, p. 17.

Ca atare, la dînsul, păstrător credincios al firii, naţiunii, trebuie să se îndrepte cel ce vrea să facă să vibreze naţional operele lui, cel ce vrea să le dea pecetea localnică, timbrul etnic special". Descendent spiritual din Kogălniceanu şi Eminescu, N. Iorga a văzut în M. Kogălniceanu pe reprezentantul istorismului şi pe promotorul curentului naţional pe tărîm literar. O înrîurire covîrşitoare asupra lui a exercitat îndeosebi filozofia politică şi socială a lui M. Eminescu. Ca şi M. Eminescu, marele istoric a rămas un nemulţumit de evenimentele politice din sec. al XIX-lea, toate înfăptuite în numele ideologiei revoluţiei franceze. Comparat cu Eminescu, N. Iorga aduce un mai mare aport ştiinţific, dar în partea doctrinară Eminescu e superior, pentru că marele poet avea o mai profundă cugetare filozofică. De aceea tradiţionalismul şi xenofobia pe care N. Iorga le-a manifestat sub înrîurirea lui M. Eminescu, au avut mai mult un caracter pătimaş. Cea dintîi manifestare ideologică a lui N. Iorga se vede în „Convorbiri literare" [37]. A scris apoi, în „Epoca", ziarul tinerilor conservatori, o serie de articole pe care le-a adunat în volumul *Cuvinte adevărate* [38]. În ce priveşte ideologia culturii şi a literaturii pe care N. Iorga o manifestă la „Sămănătorul", semnificative rămîn articolele publicate mai tîrziu în volumul *O luptă literară* [39]. Important este mai ales articolul *O nouă epocă de cultură* [40], în care, în legătură cu istoria secolului al XIX-lea românesc, afirmă că la 1830 am avut un ideal cultural, la 1848 şi 1859 un ideal politic pe care, în parte, l-am realizat. Pe la 1880 îşi dă seama că începe o epocă critică. Face apoi un tablou viu şi o critică amară diferitelor atitudini şi moravuri politice. De fapt, articolul cuprinde programul cultural al „Sămănătorului". În el, accentul e pus pe elementul afectiv şi mai ales pe elementul etic, nu pe cel politic. N. Iorga apare ca un reformator moral. El vrea o reformă a moravurilor, care să pornească din profunzimile naţionale şi din trecutul nostru istoric, luptînd împotriva influenţelor nefaste ale străinilor. Pentru lămurirea ideilor culturale ale „Sămănătorului" importanţă au articolele lui N. Iorga: *Cultura naţională şi surogatele ei* [41] şi *O criză în viaţa universitară* [42]. Pentru ideologia literară a revistei are valoare articolul intitulat *Literatura falsă* [43], în care N. Iorga se ridică împotriva unui anumit fel de literatură, a lucrărilor „de preţioasă artă şi cugetare". E o aluzie la curentul decadent din jurul lui Macedonski. În articolul *Boierimea fran-*

[37] Cf. „Convorbiri literare", 1890, p. 56—69 şi 244—258.
[38] Cf. N. Iorga, *Cuvinte adevărate*, Bucureşti, 1904.
[39] Cf. N. Iorga, *O luptă literară*, Vălenii-de-Munte, 1914.
[40] Cf. N. Iorga, *O nouă epocă de cultură*, în „Sămănătorul", II, 1903, p. 309—312.
[41] Cf. N. Iorga, *Cultura naţională şi surogatele ei*, în „Sămănătorul", II, 1903, p. 337—339.
[42] Cf. N. Iorga, *O criză în viaţa universitară*, în „Sămănătorul", IV, 1905, p. 225—227, 361—364.
[43] Cf. N. Iorga, *Literatura falsă*, în „Sămănătorul", II, 1903, p. 385—389.

ceză din România[44], se ridică împotriva curentului francez, așa cum s-a manifestat la sfîrșitul secolului trecut. După ce vorbește de diferitele faze ale influenței franceze la noi, avînd cuvinte frumoase pentru generația de la 1848, fiindcă a făcut jertfe și sforțări, fiind compusă din adevărați boieri români, N. Iorga trece la noile stări de lucruri, cînd reformele ne-au adus o nouă clasă boierească, niște parveniți, fără trecut, lipsiți de legătură organică cu trecutul, fiind în cea mai mare parte străini. Astfel, cere să se pună taxe pe cărțile de literatură franceză, pe ziare, pe trupele străine. Măsura preconizată privea îndeosebi literatura modernă naturalistă și curentul decadent simbolist. Și-a dat seama însă, că a mers prea departe și a revenit, arătînd rolul pe care-l poate avea o traducere. A afirmat, cu acest prilej, că influențele venite din afară ne ajută la formarea literaturii. În cît privește curentul de la „Sămănătorul", nu întîlnim literatura populară propriu-zisă, nici literatură scrisă de scriitori de la țară, nici intelectuali identificați cu sufletul țărănesc. Literatura care predomină la „Sămănătorul" e aceea care își ia numai materialul din viața de la țară. Alteori e o literatură ce și-a ales eroii nu din lumea țăranilor, ci din aceea a „lipitorilor satelor", cîrciumari, notari, arendași, exploatatorii țăranilor. Preluînd ideile generației de la 1848, N. Iorga n-a făcut decît să le dezvolte cu mai multă violență, mai ales în ce privește influențele străine. Se deosebește de înaintașii săi prin aceea că posedă o cunoaștere a trecutului, superioară celor de la 1848, apoi, prin aceea că el îmbrățișează un tărîm mai vast, căutînd să accentueze pe teren cultural nota națională sub toate aspectele ei. Comparat cu Maiorescu și Gherea, criticul și istoricul N. Iorga, n-a fost nici un estet și nici filozof ca Maiorescu, dar nici n-a căutat explicația operei în mediul social al scriitorului ca C. Dobrogeanu-Gherea. În aprecierea operei literare totdeauna pleacă de la o intuiție rapidă, fulgerătoare și globală. Ceea ce-l interesează nu este felul cum spune un scriitor, ci felul de a gîndi al acestuia și ce spune. Ca și C. Stere, N. Iorga n-a dat importanță procedeelor artistice. A căutat întotdeauna însă, să pătrundă în felul de a gîndi al scriitorului. Și dacă părerile sale sînt uneori juste, alteori adînci, ca cele despre Sadoveanu, alteori e parțial. Întîlnim la el chiar unele inexplicabile erori de gust. Uneori intuițiile sale sînt înfățișate prin imagini. Astfel despre I. L. Caragiale spune că „e un meșter al artei, un virtuos al artei refăcute și prefăcute", iar despre B. Delavrancea spune că „într-o privință e un pictor care a scris literatură, în alte privințe e un sentimental și un fantazist, apoi un moralist"[45]. N. Iorga a pus pe același plan pe Caragiale și Dela-

[44] Cf. N. Iorga, *Boierimea franceză din România*, în „Sămănătorul", III, 1904, p. 113—117.

[45] Cf. N. Iorga, *Povestiri de ieri și cei de astăzi: nuveliști și scriitori de schițe*, în *O luptă literară*, p. 110—122.

vrancea, iar pe V. Pop alături şi chiar înaintea lui M. Sadoveanu. A arătat că V. Pop nu e un scriitor din şcoala producţiilor chinuite [46]. Aluzia o face la scrupulozitatea în tehnica artistică a lui I. L. Caragiale. Indirect e o apologie a scriitorilor de la „Sămănătorul", care erau mai fecunzi şi care produceau printr-o inspiraţie momentană şi fără chinuri. În V. Pop şi M. Sadoveanu şi, pe lîngă ei, în N. N. Beldiceanu şi I. Ciocîrlan vedea N. Iorga viitorul literaturii noastre, pe nuveliştii şi pe romancierii de mai tîrziu. Este adevărat că peste 30 de ani, în *Istoria literaturii româneşti contemporane*, N. Iorga a atenuat şi a înlăturat aprecierile ce le făcuse despre V. Pop [47]. Alteori s-a condus după criterii străine domeniului estetic. Una din operele care a stîrnit lungi discuţii a fost drama *Manasse* a lui Ronetti Roman, publicată în 1900. Critica pe care o face N. Iorga acestei drame nu e de loc obiectivă [48]. E făcută pe un ton caricatural ce tinde să bagatelizeze opera, care, cu toate erorile de limbă şi tehnică, rămîne una dintre cele mai puternice drame din literatura noastră. Şi în cazul acesta, în *Istoria literaturii româneşti contemporane* din 1934, N. Iorga a revenit şi a înlăturat aluziile care nu aveau ce căuta, recunoscînd valoarea şi adevărul psihologic al lui Zeilig Şor şi a bătrînului Manasse [49]. A vorbit puţin despre Brătescu-Voineşti şi Al. Hodoş. A înţeles valoarea deosebită a lui M. Sadoveanu. A remarcat simţirea rafinată a lui D. Anghel pentru frumuseţile naturii, pentru mişcările tainice, trecătoare, fugare ale sufletului, subliniind că în volumul *În grădină* sînt flori pe care cititorul nu le priveşte numai în treacăt, ci vrea să le aibă lîngă dînsul, bucurîndu-şi simţirile de însuşirile rare ce sînt cuprinse în ele [50]. A discutat apoi pe C. Sandu-Aldea, pe Ion Adam şi Ion Pop Reteganul. A socotit că din opera lui Vasile Cîrlova numai *Marşul* e singura bucată într-adevăr bună [51]. A apreciat graiul frumos şi uşurinţa în vers a poetei Alice Călugăru. A emis, de asemenea, judecăţi de valoare asupra lui Octavian Goga, Şt. O. Iosif, Maria Cioban, Constanţa Hodoş şi Ion Agîrbiceanu. A luptat din răsputeri contra străinismului în literatură, îndeosebi contra simboliştilor decadenţi. N. Iorga a dat directive şi a propagat prin scris şi prin viu grai ideea unirii în literatura contemporană, exclamînd: „Lăsaţi jucăria silabelor deşerte şi schima unei genialităţi false, părăsiţi ultimile mode literare, daţi jos măştile, spălaţi feţele boite ca pentru teatru şi coboriţi-vă în adîncul vieţii naţio-

[46] Cf. N. Iorga, *Doi povestitori: Sadoveanu şi V. Pop*, în „Sămănătorul", III, 1904, p. 529—532.

[47] Cf. N. Iorga, *Istoria literaturii româneşti contemporane*, Bucureşti, 1934, p. 113—114.

[48] Cf. N. Iorga, *Cu privire la drama Manasse a lui Ronetti Roman*, în „Sămănătorul", IV, 1905, p. 281—284.

[49] Cf. N. Iorga, *Istoria literaturii româneşti contemporane*, Bucureşti, 1934, p. 91

[50] Cf. „Sămănătorul", IV, 1905, nr. 15, p. 239.

[51] Cf. *Idem*, nr. 22, p. 398.

nale, întărită în mijlocul poporului. Faceți din literatură prețiosul sînge curat care curge într-un trup sănătos" [52]. A arătat ceea ce a fost România în mișcarea culturii românești de pînă la 1918, veghind ca străinii să fie informați corect asupra evoluției literaturii române. În acest sens a criticat și a corectat informațiile și datele din *Istoria literaturii românești* scrisă de Gh. Pop în limba germană. Dar, activitatea criticului s-a contopit cu aceea a istoricului literar de-a lungul paginilor care alcătuiesc cele treisprezece volume de istoria literaturii române pe care le-a scris N. Iorga. În cea de a doua perioadă a activității sale de critic și istoric literar, N. Iorga a mai colaborat la: „Noua Revistă Română", 1900, 1901; la „Convorbiri literare", 1901, în „L'Indépendence roumaine", „Sămănătorul", „Făt-Frumos", „Floarea darurilor", „Ramuri", „Junimea literară", „Neamul Românesc", „Neamul românesc literar", „Drum drept", „Universul literar" ș. a.

Referitor la însăși esența criticii literare, N. Iorga arătase încă din 1890 că există două feluri de critică: una judecătorească, „mumificată" și alta modernă, științifică, pentru care opera de artă nu este decît „obiectul unei cercetări științifice", al cărei scop e stabilirea legăturilor cauzale dintre epocă, timpul în care a fost scrisă și mediul care a produs-o [53]. Analizînd situația criticii românești, rolul, sarcinile și raporturile ei, și-a dat seama că „la noi critica e cel mai leneș dintre genurile literare". Și astfel, constatarea că pînă la 1890 critica literară românească fusese îngustă și incompletă [54], l-a determinat pe N. Iorga să se gîndească încă de pe atunci la o nouă formă, la cea mai largă formă de critică, la istoria literaturii. A scrie istoria literaturii, pentru N. Iorga însemna a ridica știința noastră literară pe o treaptă nouă, superioară, întrucît rezultatele acestor cercetări aveau să se reflecte și în celelalte domenii ale științei noastre literare. Apreciind pe C. Dobrogeanu-Gherea ca pe singurul critic care izbutise să pătrundă creația scriitorilor M. Eminescu, I. L. Caragiale și Al. Vlahuță, cu regret observă că acesta nu abordase încă istoria literaturii ca totalitate a manifestărilor de activitate și de gîndire umană, considerate în succesiunea, dezvoltarea și în raporturile lor de conexitate sau de dependență. Se știe că orice operă literară face parte sau poate fi clasată într-un gen, că poate fi pusă în legătură cu un curent sau cu o școală. Discipol și continuator al ideologiei pașoptiste și al unor autorități critice europene, N. Iorga punea acum o problemă nouă, specifică culturii noastre și proprie începutului de dezvoltare modernă. Cum însă faptul literar este și un fapt istoric, iar scriitorul este un personaj istoric, s-a în-

[52] Cf. N. Iorga, *op. cit.*, II, p. 240.

[53] Cf. N. Iorga, *Critica literară și anticii*, în „Arhiva societății științifice și literare", II, 1890—1891, nr. 4, p. 213—224.

[54] Cf. N. Iorga, *Bătrîni și tineri*, în „Lupta", VII, 1890, nr. 1094.

tîmplat ca şi cel dintîi istoric literar al nostru, în adevărul înţeles al cuvîntului, să fie mai întîi de toate un istoric general, care numai după oarecare experienţă a trecut la istoria literară propriu-zisă. Astfel, N. Iorga este primul istoric al nostru care îndeplineşte toate condiţiile unui adevărat istoric literar, pentru că, pe lîngă cultura filozofică, el beneficia şi de o vastă cunoaştere a literaturilor universale. Datorită acestui fapt, N. Iorga a şi fost cel mai în măsură să scrie istoria integrală a literaturii româneşti şi a literaturilor romanice în româneşte. Ca unul care analizase starea criticii literare româneşti de la sfîrşitul secolului al XIX-lea, N. Iorga îşi dăduse seama de imposibilitatea acestei critici de a îmbrăţişa ansamblul, de vreme ce constatase că, critica literară românească era o critică de amănunte, rece, îngustă şi „de un bizantinism sec şi pedant". Încă de la vîrsta de nouăsprezece ani, în foiletonul *Bătrîni şi tineri*, istoricul încercase deja o periodizare a literaturii româneşti, în care pe la 1800 considera încheiată o primă fază a istoriei noastre literare, iar pe la 1860 o alta, dominată de personalitatea lui V. Alecsandri, după care a urmat perioada literaturii aşa-zise „curente", în care influenţa *Pastelurilor* începu să diminueze şi să apară posibilităţile noi de exprimare artistică: „limba lui Eminescu în poezie, limba lui Creangă în proză". Sosise vremea cînd judecăţile de valoare nu trebuiau să privească opera izolată numai, ci şi legăturile ei cu autorul şi cu momentul cultural, cu ambianţa în care s-a format scriitorul. Şcoala pe care o urmase N. Iorga fusese o şcoală de istorie universală, pentru care învăţămîntul istoriei însemna îmbogăţirea cunoştinţelor despre umanitate şi despre sine însuşi în umanitate, prin cunoaşterea tuturor lucrurilor pe care le-au făcut oamenii întotdeauna. Spiritul acesta îi impusese o cale nouă, o metodă nouă potrivit căreia trebuia să meargă pînă la capăt, pînă la omul care vorbeşte despre el singur, pînă la scriitorul care se cere înţeles cu inima de acela care se sileşte să ajungă pînă la dînsul. Înfăptuind prima etapă a activităţii sale ştiinţifice, colectarea materialului, cel care descoperise întreg cuprinsul ţării sale şi care cunoscuse înainte de orice oamenii, putem afirma că realizase deja, în oarecare măsură şi cea de a doua etapă, generalizarea. Întîmplarea îl făcuse să descopere însuşi carnetul de student, la Veneţia şi la Padova, al stolnicului Constantin Cantacuzino. De la Budapesta se întorsese cu cunoştinţa arhivei perfect păstrate a episcopului Dionisie Novacovici. Tot întîmplarea îl făcuse să descopere la Coşula Botoşanilor copilăriei, traducerea integrală a lui Herodot, unul din titlurile de glorie ale vechii noastre literaturi [55]. Şi astfel, cel care se obişnuise să nu dispreţuiască nimic, în Ardeal are prilejul să desfacă de pe coperţi de lemn aruncate nişte fragmente de manuscripte slavo-române de cel mai mare inte-

[55] Cf. N. Iorga, *O viaţă de om aşa cum a fost*, II, Bucureşti, 1934, p. 81.

res sau să culeagă o parte din legenda, scrisă înainte de 1600, a Sfintei Paraschiva [56]. Cînd Academia anunţă un premiu pentru *Istoria literaturii române în secolul al XVIII-lea*, în mijlocul multor greutăţi, N. Iorga şi începuse să o scrie, cînd acasă, cînd la Mănăstirea Neamţului, la Braşov sau în multe alte colţuri de ţară, descoperind şi salvînd totodată de la pieire un mare număr de manuscripte şi documente şi înviind prin viziunea lui de poet trecutul nostru literar cu puterea de a crea adeseori, din conţinutul scrierilor rămase, viaţa care a fost. Adevărat studiu şi nu o compilaţie, *Istoria literaturii române în secolul al XVIII-lea*, este o operă a cărei valoare constă în profunzimea şi temeinicia analizei. Respinsă de la premiere de Academie, lucrarea fu tipărită, din iniţiativa particulară a lui Al. Callimach, în tipografia Minervei, la 1901. Şi astfel, acestor două volume de *Istoria literaturii în secolul al XVIII-lea*, le-a urmat în 1904, *Istoria literaturii religioase a românilor pînă la 1688*; în 1905 apar în „Analele Academiei Române", XXIX, *Contribuţii la istoria literaturii române în veacul al XVIII-lea: I, Scriitori bisericeşti*, II, *Scriitori mireni*. Sînt singurele volume reeditate, adăugite şi revăzute: *Istoria literaturii româneşti*, I, *Literatura populară, Literatura slavonă — Vechea literatură religioasă. Întîii cronicari — 1688*, Bucureşti, 1925; *Istoria literaturii româneşti*, II, *De la 1688 pînă la 1780*, Bucureşti, 1928; *Istoria literaturii româneşti*, III, *Partea întîi: Generalităţi, Şcoala ardeleană*, Bucureşti, 1933. Ca urmare a unor cursuri serale de istoria literaturii ţinute la Facultatea de litere a Universităţii din Bucureşti, a apărut *Istoria literaturii româneşti în veacul al XIX-lea. De la 1821 înainte, în legătură cu dezvoltarea culturală a neamului*, I: *Epoca lui Asachi şi Eliad*, Bucureşti, 1907; II: *Epoca lui M. Kogălniceanu, 1840—1848*, Bucureşti, 1908, şi III: *Anul 1848 şi urmările sale. Opera politică a emigraţilor. Literatura din ţară de la 1847 pînă la agitaţiile pentru Unire. Regalitatea literară a lui Alecsandri. Literatura românească în epoca Unirii*, Bucureşti, 1909; *Istoria literaturii româneşti. Introducere sintetică*, Bucureşti, 1929.

În sfîrşit, în cea de a treia perioadă a activităţii de critic şi istoric literar, N. Iorga scrie *Istoria literaturii româneşti contemporane. Partea întîi*, I; *Crearea formei* (1867—1890) şi II; *Partea a doua — În căutarea fondului* (1890—1934), Bucureşti, 1934. Ca şi în *Istoria literaturii româneşti în veacul al XIX* şi în *Istoria literaturii româneşti contemporane*, autorul dă o atenţie deosebită revistelor şi publicaţiilor periodice, urmărind cronologic dezvoltarea literaturii şi stabilind an de an evoluţia literară românească. Structura diferită a volumelor de istoria literaturii române scrise de N. Iorga se datoreşte faptului că însăşi perioadele reflectate în ele se deosebesc esenţial.

Sinteze ample, volumele de istoria literaturii româneşti scrise de N. Iorga sînt şi vor rămîne studii pătrunzătoare, pline de pros-

[56] Cf. N. Iorga, *O viaţă de om aşa cum a fost*, II, Bucureşti, 1934, p. 81.

peţime şi de viaţa autentică. Scrisă în conformitate cu legile interne, potrivit cărora s-a dezvoltat literatura noastră, istoria literaturii române devine, la N. Iorga, istoria mişcării şi dezvoltării idealurilor estetice şi literare ale societăţii, a dezvoltării şi transformării formelor literar-artistice. Caracterul cel mai de seamă al marei sinteze a lui N. Iorga constă în faptul că este un adevărat studiu şi nu o compilaţie. Dacă de cele mai multe ori scriitorul e tratat unitar, într-un portret moral care-i prezintă toate aspectele, marele istoric nu evită întotdeauna compartimentarea şi nu dă întotdeauna unitate strictă fizionomiilor, ceea ce i-a atras critica lui G. Bogdan-Duică [57]. Cu toate acestea, N. Iorga rămîne un deschizător de cale şi în domeniul istoriei literare, care în vasta, vioaia şi multilaterala sa sinteză se impune şi astăzi prin seriozitatea informaţiei, prin interpretare, dozaj şi prezentare. Cea mai informată şi mai vie este *Istoria literaturii româneşti în secolul al XVIII-lea*, care prin spiritul larg şi prin prezentare, rămîne în multe privinţe cel mai bun studiu de ansamblu al istoriei literare româneşti. În ansamblul ei, opera de istorie literară a marelui Iorga apare ca o strălucită încoronare a îndelungatelor sale eforturi şi strădanii. Concepută pe secole, *Istoria literaturii române* scrisă de marele istoric oferă generalizări valoroase şi ample în sensul că, în cîmpul de vedere al autorului, găsim aproape tot ce scriitorii au creeat mai de seamă. Istoria literară a fiecărui secol începe cu o introducere specială, în care autorul formulează bazele metodologice ale lucrării. Iar îmbinarea capitolelor generale cu cele monografice este metoda pe care autorul o foloseşte pentru a scoate în evidenţă în modul cel mai complet şi multilateral procesul literar. Astfel, capitolul cu titlul general, *Epoca lui Cantemir, Marile compilaţii de cronici*, rezultă din îmbinarea cu capitolele monografice ale fiecăruia dintre compilatori : Nicolae Costin, Axinte Uricariul, Radu Popescu etc. Sau, îmbinarea capitolului general, *Epoca lui Petru Maior. Istoricii din Ardeal*, cu capitolele monografice privitoare la Micu, Şincai, Maior şi la ceilalţi învăţaţi ardeleni. Peste tot în cursul expunerii istoricul literar apropie, compară şi stabileşte deosebiri şi asemănări dintre cele mai pregnante între scriitori. Citez, astfel, cazul cronicarului muntean Radu Popescu, care e comparat mereu cu ceilalţi compilatori de cronici, Axinte Uricariul, Nicolae Costin şi chiar cu Ion Neculce despre care spune că este totuşi mai mult istoric, mai proporţionat în povestirea sa, pentru că la nevoie recurge, pentru timpuri pe care nu le-a apucat, la izvoare, iar pentru acele lucruri ce nu s-au petrecut în raza vederii sale, la spusele acelor ce le-au fost martori. La fel de interesantă, de instructivă şi captivantă este şi apropierea ce o face între G. Şincai, N. Costin şi D. Cantemir. Pornind de la ideea că rămîne cronica lui Şincai totuşi o compilaţie, N. Iorga observă :

[57] Cf. G. Bogdan-Duică, *Istoriografia literară română*, în „Viaţa românească", XVII (1925), nr. 4, p. 31—41.

„Comparat cu un alt compilator, Nicolae Costin, Şincai e un luceafăr. Ce informaţie judicioasă şi exactă, ce putere şi siguranţă în judecată, ce concizie în formă!

Apropiat de Cantemir, Şincai n-are însuşiri pe care le avea acela. Cantemir ştie multe. Are toate calităţile şi defectele spiritelor care, din chemare sau din educaţie, au o activitate risipită pe multe drumuri. Raza activităţii lui Cantemir e deci mult mai întinsă. Dar şi lumina se face mai slabă răspîndindu-se pe cîmp aşa de vast..." [58]. Istoric, sarcina lui N. Iorga a fost mai puţin aceea de mijlocitor între public şi scriitor şi mai mult de îndrumător cultural, care adesea uită că datoria criticului şi istoricului literar este de a căuta frumosul şi a-l semnala cititorului. Criticul şi istoricul N. Iorga dispune de toate auxiliarele istoriei literare: date istorice, influenţe, biografie, critică de text, stăpînirea mijloacelor lingvistice şi a mai multor limbi străine spre a-i facilita comparaţiile cu alte literaturi. Pentru a face literatură propriu-zisă, N. Iorga a dovedit că nu este suficientă stăpînirea sectorului îngust al poeticii sau esteticii literare. Studiile sale sînt studiile unui învăţat care se adresează fără pedanterie oamenilor, oferindu-le o interpretare. Îndelungata familiarizare a istoricului cu subiectul şi puternica lui trăire îl face să se cufunde în date, să retrăiască şi să devie întotdeauna implicat prin efortul său imaginativ, pătrunzînd dincolo de amănunte. Capabil să recreeze din nou omul, să-l facă la loc după lămuririle pe care le are, N. Iorga adaugă totdeauna tot ceea ce poate da din fondul său sufletesc, înţelegînd omul ca om în toate rosturile lui. A fost posesorul unui talent compus din impresie puternică, din fantezie reproductivă, din bogat material lexic şi simţ pentru frază.

E primul care scrie *Istoria literaturii române* de la origini pînă în vremea sa. Toţi istoricii literari care au scris după N. Iorga, Sextil Puşcariu, Alexe Procopovici, G. Bogdan-Duică, G. Pascu, N. Cartojan, Ştefan Ciobanu, au trebuit să plece de la dînsul. Al. Piru observă că o optică nouă în domeniul istoriei literare au adus abia după 1941, G. Călinescu, Tudor Vianu, Şerban Cioculescu şi Vladimir Streinu. Dacă N. Cartojan, în *Istoria literaturii române vechi*, nu s-a mulţumit cu rezultatul studiilor anterioare, ci a reflectat şi s-a oprit cu predilecţie asupra celor mai încurcate probleme de literatură românească veche, iar ceea ce l-a preocupat îndeosebi a fost omul, sufletul omenesc cu neliniştile lui şi n-a subordonat nimic, ci dimpotrivă, a integrat peste tot particularul şi unicul, căutînd să-l prindă şi să-l încadreze în epocă, dacă Sextil Puşcariu a scris *Istoria literaturii române vechi* pe înţelesul tuturor, fără preocupări de specializare, dar cu pretenţii de a pătrunde cultura poporului român, ei au

[58] Cf. N. Iorga, *Istoria literaturii române în secolul al XVIII-lea*, I, Bucureşti, p. 231.

avut înaintea lor exemplul operei lui N. Iorga, a învățatului care pentru prima dată a căutat să fixeze biografiile în mișcarea de idei a epocii și să pună în legătură cugetarea fiecărui scriitor cu gîndirea generală a timpului.

N. Iorga și-a dat seama că istoria literară nu se poate înțelege fără istoria culturii. Dar a scrie istorie literară și istorie culturală nu e același lucru. A fost animatorul tuturor curentelor mari ale vieții noastre spirituale și reînnoitorul sufletului național. Ne-a dat o școală literară, cu obîrșia în poporul de la țară. A creat însuși opere literare. De aici și caracterizările de neuitat, ale scrierilor mai vechi, portretele și evocările sale. Astfel, despre cronica lui Gr. Ureche spune că: „E turnată cu siguranță și precizie. Sînt fraze bătute ca o medalie" [59]. Despre cronica lui Neculce, afirmă că: „e cea mai colorată, mai simplă și mai fermecătoare în naivitatea ei din povestirile asupra trecutului românesc [60]. Iar despre opera lui Cantemir scrie: „Aceasta a fost opera largă, variată, plină de o dorință imensă de a ști mai mult, a unui om care a iubit știința mai mult decît aceea Domnie pe care de două ori soarta i-a dat-o pentru a i-o răpi brusc și crud, a unui suflet care putea fi mîndru de atîtea cunoștințe și de atîta muncă, dar care nu o dată, se smerește, în greutatea urmăririi adevărului, a unui puternic al lumii, prețuit și cerut în multe părți, dar care a rămas și în locuri atît de depărtate, un om al țării sale" [61]. Iată și portretul psihologic al lui Heliade, văzut prin contrast cu al lui Gh. Lazăr: „Sufletul lui și sufletul învățătorului său erau cu desăvîrșire deosebite, și tînărul Iliad nu era menit să predice în pustiu, să se tînguiască în anii blestemului, să trăiască ascuns de lume și să moară singur într-o căsuță de sat. Fiul polcovnicului și al grecei era un înțelegător, un îndemînatec și un harnic: pecetea de originalitate a sufletului său era mai mult hazul, aplecarea către ironie, întorsătura de spirit mucalită; îi plăcea să înfățișeze ideile sale într-o formă personală, agresivă, șugubeață (...). Era în el o ușurință, o vioiciune strengărească, o putință de a se adapta la oameni și vremuri, care nu seamănă nici cu asprimea hotărîtă a lui Lazăr, nici cu oficiozitatea ceremonioasă a lui Asachi" [62]. Despre Alecsandri nota:

„Poet dintre cei mai mari, descriptiv de o putere și fineță neobișnuită... la V. Alecsandri poezia era din născare... Fire veselă și dulce, copil etern, durerea lui a rîs printre lacrimi, deznădejdea lui a avut totdeauna o dimineață" [63].

---

[59] Cf. N. Iorga, *Istoria literaturii române în secolul al XVIII-lea*, I, București, 1901, p. 82.

[60] Cf. *ibid.*, p. 269.

[61] Cf. George Munteanu, *Atitudini*, București, 1966, p. 227.

[62] Cf. N. Iorga, *Istoria literaturii românești în veacul al XIX-lea*, vol. I, București, 1907, p. 67—68.

[63] Cf. N. Iorga, *Schițe din literatura română*, Craiova, p. 71 și 72.

Istoric total, N. Iorga a făcut permanent legătura între istoria culturii, istorie și istoria literaturii. A dovedit capacitate de sinteză. N-a înțeles curentele moderniste și n-a avut viziunea prospectivă a dezvoltării scriitorilor. Comprehensiunea i-a lipsit. Esențială la N. Iorga era ideea națională. Preluarea de către el a conducerii „Sămănătorului" a coincis, într-adevăr, cu un început de înflorire a literaturii naționale. Dacă n-a creat curentul sămănătorist, N. Iorga i-a dat viață.

A fost primul istoric și critic literar care a dat atenția cuvenită revistelor și publicațiilor periodice. Este cel dintîi care dă importanță cuvenită „Foii pentru minte, inimă și literatură" a lui G. Bariț, despre a cărui activitate publicistică vorbește în felul următor: „...scrisul lui Barițiu așa de îmbelșugat, a fost practic și trecător; el a fost ca acea parte din apa ceriurilor, pe care pămîntul o înghite fără a mai da rîuri vecinice, dar din care se înalță pe cîmpiile de catifea verde și de aur palid hrana miilor de oameni, care adesea uită să mulțumească" [64]. A dat toată atenția ziarelor politice din jurul anului 1848, „Bucovinei" Hurmuzăcheștilor și foilor umoristice și satirice, revendicînd un loc în istoria literaturii unor scriitori ca: N. Orășeanu, N. Istrate și G. Baronzi. A propagat ideea strîngerii laolaltă a sufletelor și înăbușirea patimilor, pentru că un popor, spunea el, are toată nevoia de o singură oaste mare. A luptat pentru o literatură națională, care să redea sufletul românesc cu toată duioșia, cu toată mîndria, cu toată iubirea lui de oameni.

N. IORGA, CRITIQUE ET HISTORIEN LITTÉRAIRE

RÉSUMÉ

On reconnaît trois périodes distinctes dans l'activité développée par N. Iorga comme critique et historien littéraire. La première commence par ses débuts dans la presse et s'achève sur son départ aux études, en Allemagne. La deuxième se place sous l'influence de l'école allemande et de Karl Lamprecht; c'est la période où il devient un historien total, pour qui toutes les formes de la culture ne sont que des annexes de l'histoire. C'est l'époque où, à côté d'innombrables travaux historiques proprement dits, à côté d'études et d'articles de critique littéraire, il écrit la plupart de ses oeuvres d'histoire littéraire. Enfin, la troisième et dernière période est représentée par son *Histoire de la littérature roumaine contemporaine*, où l'auteur nous apparaît fortement dominé par des points de vue politiques.

Continuateur de l'idéologie littéraire de 1848, N. Iorga déploie une riche activité littéraire d'orientation dans le domaine de notre

[64] Cf. „Semănătorul", III, nr. 19.

culture et littérature. Il y met à contribution une riche et excellente information, roumaine et étrangère, en même temps que l'intuition, l'imagination et un véritable don de la devination, propres à un grand créateur. Il a violemment combattu l'imitation dans la littérature, les formules littéraires, les courants décadents et, en général, les influences étrangères. Très attentif à ce que pensent et à ce que disent les écrivains, peu intéressé à leur expression artistique, il a manifesté même un certain mépris pour l'art littéraire, ce qui l'a privé d'un des plus importants critères de sélection et d'évaluation. Tempérament militant et polémique, il a toujours essayé de pénétrer dans l'intimité des écrivains et dans leur conception de la vie, par des portraits d'un relief saisissant, brossés de main de maître. Si ses opinions littéraires sont parfois justes, souvent même profondes, comme celles relatives à M. Sadoveanu, cela ne le dispensa pas de certaines attitudes partiales, dictées par des critères étrangers au domaine esthétique. Entre 1901 et 1934, il a publié dans 14 volumes l'histoire intégrale de la littérature roumaine et celle des littératures romanes. Ouvrages d'ample synthèse, ces volumes restent comme des études pénétrantes et érudites, qui respirent la fraîcheur et la vie authentique.